

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA ČEŠKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

TENA ŠINJORI

PROSTORNA DEIKSA U ČEŠKOM I HRVATSKOM JEZIKU

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Petar Vuković, izv. prof.

Zagreb, 1.7. 2017.

SADRŽAJ

Uvod.....	4
1. Značenjsko određenje deikse.....	6
1.1. Deiksa u odnosu prema semiotici i semantici.....	6
1.2. Deiksa kao pragmatička kategorija.....	7
2. Osnovni pojmovi i podjela deikse.....	8
2.1. Osnovni pojmovi.....	9
2.2. Podjela deikse.....	10
2.2.1. Osobna deiksa.....	10
2.2.2. Društvena deiksa.....	11
2.2.3. Prostorna deiksa.....	12
2.2.4. Vremenska deiksa.....	13
2.2.5. Tekstna deiksa.....	14
3. Prostorna deiksa u češkom i hrvatskom jeziku.....	16
3.1. Tročlan hrvatski - dvočlančeški sustav.....	16
3.2. Pokazne zamjenice.....	17
3.3. Zamjenički pridjevi i prilozi.....	20
3.3.1. <i>Ovakav, takav, onakav</i>	21
3.3.2. <i>Ovako, tako, onako</i>	22
3.3.3. <i>Ovolik, tolik, onolik</i>	23
3.3.4. <i>Ovoliko, toliko, onoliko</i>	24
3.4. Prostorni prilozi.....	26
3.4.1. Medijalni prostorni prilozi - <i>tu, tamo</i> i <i>tuda</i>	31
3.5. Čestice - <i>evo, eto, eno</i>	33
4. Zaključak.....	34
5. Literatura.....	35
6. Sažeci.....	37

UVOD

Deiksom opisujemo upotrebu jezičnih izraza čija se referenca u određenoj situaciji mijenja s obzirom na to tko govori, kome govori u koje vrijeme i na kojem mjestu. U lingvističkom shvaćanju deiksa se tumači kao način pokazivanja jezikom i to prvenstveno pokazivanja na objekte u izvanjezičnoj stvarnosti. Lingvistički priručnici među nedvojbeno deiktičke izraze svrstavaju lične zamjenice *ja*, *ti* i priloge *ovdje* i *sada* jer se referenti tih riječi mijenjaju ovisno o konkretnoj komunikacijskoj situaciji. Tako je referent zamjenice *ja* uvijek osoba koja govori, *sada* je vrijeme istovremeno s vremenom govora itd. Osnovne su vrste deikse osobna, prostorna i vremenska jer se tiču pokazivanja na izvanjezičnu stvarnost. Osim njih postoje još društvena (socijalna) i tekstna (diskurzivna).

Riječ deiksa dolazi od grčkog glagola *deihtos* što znači pokazivati, upućivati. U lingvistici taj je pojam prvi upotrijebio njemački psiholog i lingvist Karl Bühler 1930. godine. (Matthews 2014, 97) Uz njega se među pionire lingvističkih istraživanja deikse svrstava Charles Fillmore koji je 1971. godine na ljetnom kampu na Kalifornijskom sveučilištu održao niz predavanja pod nazivom *Lectures on Deixis* upotrijebivši tamo neke od osnovnih pojmova i podjela o koje se radovi na tu temu opiru i danas. U kasnijim radovima i referentnim priručnicima o deiksi se piše ili kao semantičkoj ili kao pragmatičkoj kategoriji. Ono što je čini posebno zanimljivim područjem lingvističkih proučavanja jest činjenica da su, prema mišljenju mnogih lingvista, deiktički izrazi jedna od jezičnih univerzalija. (Kirtchuk 2005, 1)

Unatoč univerzalnosti deiktičkih pojava, tek razlike u njihovoj upotrebi u pojedinim sustavima pružaju uvid u načine na koje se u određenim jezičnim područjima jezikom oblikovao pogled na svijet. Iznimka nisu ni razlike među jezicima istih jezičnih skupina, na prvi pogled često zanemarive. U ovom ću se radu posvetiti upravo takvom slučaju, razlikama u prostornoj deiksi između deiktičkih sustava hrvatskoga i češkog jezika kao predstavnika južne odnosno zapadne grane slavenskih jezika.

U prvom poglavlju nastojat ću opisati značenjska svojstva deiktičkih sredstava, pokušati ih odrediti instrumentarijem semiotike i semantike te problematizirati deiksu kao područje na međi semantike i pragmatike. Uz osvrt na općevažeće zakonitosti deikse kao dijela svih jezičnih sustava, u drugom poglavlju posvetit ću se pojedinim vrstama deikse. U trećem poglavlju pisat ću o prostornim deiktičkim izrazima u hrvatskom i češkom jeziku. Središnji dio ovog poglavlja zauzimat će usporedba pokaznih zamjenica i prostornih zamjeničkih priloga kojima je vidljiva sustavna razlika između dvaju jezika. Dok je češka

prostorna deiksa dvočlana: predmete određuje kao bliske govorniku ili od njega udaljene, hrvatska je tročlana: udaljenost predmeta mjeri prema udaljenosti od pojedinog od triju lica u komunikacijskoj situaciji.

Razlike u samim sustavima (dvočlanost odnosno tročlanost) i u teorijskim pristupima čine usporedbu deikse u hrvatskom i češkom jeziku složenom unatoč jezičnoj srodnosti. Tri razine hrvatskoga sustava omogućuju izražavanje proksimalnosti, medijalnosti i distalnosti. Dvije razine češkog sustava stvaraju privid njegove manje određenosti te potiču na pitanja poput: Postoje li u češkom jeziku oblici za izražavanje medijalnosti? Postoji li potreba za takvim oblicima? Poimaju li hrvatski i češki jezik prostor na različite načine? Detaljnijom analizom pokaznih zamjenica i mjesnih priloga u svakom jeziku posebno nastojat ću pronaći sustav u kojem je moguće promatrati oba jezika. Na izdvojenim primjerima ukazat ću na problematične i granične točke koje potkopavaju jednoznačno tročlan hrvatski, odnosno jednoznačno dvočlan češki sustav.

Kao teorijsko uporište prvog dijela rada poslužili su mi znanstveni članci navedeni u popisu literature, u drugom dijelu oslanjala sam se na pragmatičke priručnike (Hirschová 2013; Archer, Ajimer, Wichmann 2012; Huang 2015) i lingvističke rječnike. U posljednjem poglavlju glavni oslonac bile su mi gramatike i rječnici češkog i hrvatskog jezika te osobito radovi Snježane Kordić (Kordić 2002; Kordić 2003).

1. ZNAČENJSKO ODREĐENJE DEIKSE

1.1. DEIKSA U ODNOSU PREMA SEMIOTICI I SEMANTICI

Na izvanjezičnu stvarnost na različite načine upućuju i deiktički i nedeiktički izrazi. Punoznačne, nedeiktičke riječi upućuju na pojmovni sadržaj znaka, a njimena konkretni dio izvanjezične stvarnosti. Pritom je pojmovni sadržaj isti u svakom govornom činu. Vrlo dobro to ilustrira primjer J. Bohnemeyera iz njegova članka *Deixis*. On piše kako, da bismo nešto nazvali cvijetom, to mora biti „reproduktivni organ biljke s obojenim (ne zelenim) omotačem“¹ (Bohnemeyer 1) Sve što zadovoljava navedene kriterije možemo nazvati cvijetom u svakom govornom činu. Kod deiktičkih izraza taj je proces drukčiji jer su deiktičke riječi (*ja, ti, ovdje, sada* itd.) izvan konkretne komunikacijske situacije pojmovno prazne.

Prema De Saussureu jezični su znakovi arbitrarni što znači da između njih i referenata na koje se odnose nema prirodne veze. Prema Pierceovoj podjeli znakova to odgovara simboličkim znakovima (nasuprot ikoničkim temeljenima na sličnosti i indeksima kod kojih je povezanost znaka i objekta egzistencijalne prirode).

Deiktički znakovi, iako su kao i svi ostali jezični znakovi primarno simbolički, ponekad se tumače kao indeksni jer se pomoću pravila znak i referent mogu egzistencijalno povezati, ali samo u danom govornom činu. Što to točno znači, pokazuju sljedeći primjeri. Ličnu zamjenicu *ja* definiramo pomoću pravila „referent je osoba koja koristi zamjenicu“. Pravilom je referent određen (*ja* = govornik), ali pojmovno ne (govornik može biti bilo tko). Još je bolji primjer prilog *sada* koji se može odrediti pravilom „vrijeme istovremeno s trenutkom govorenja“. Takvom definicijom izrazimo u konkretnoj situaciji povezali s referentom. No, izvan te situacije ta povezanost ne vrijedi. Pojmovno se referent priloga *sada* u svakoj situaciji mijenja -može to biti jutro, večer, tekuća godina, a može imati i posve nevremensko značenje (npr. „ova situacija“). Dobar primjer navodi i M. Hirschová u svojoj studiji *Pragmatika v češtině* koja piše kako deiktički izrazi govore „traži referencu“, a oprimjeruje to posvojnim zamjenicama: u izrazu „*moja* slika“ ne samo što izvan konteksta ne možemo biti sigurni tko je govornik (tko je *ja*), nego ne možemo znati ni je li to slika kojegovornik posjeduje, slika koju

---

¹ „The reproductive organs of a plant and their colored (non-green) envelope“

je naslikao ili slika koja ga prikazuje. (Hirschová 2013, 64) Deiktički izrazi reference dakle nalaze u konkretnoj komunikacijskoj situaciji.

1.2. DEIKSA KAO PRAGMATIČKA KATEGORIJA

Izravna povezanost jezične strukture s komunikacijskom situacijom deiksu smješta u žarište zanimanja pragmatike. Tome pridonosi i činjenica da se semantičkim instrumentarijem deiktički elementi ne mogu zadovoljavajuće opisati: dok semantika značenje proučava odvojeno od govornikovih namjera, stavova te kulturnih i društvenih aspekata konteksta u kojima su jezični izrazi upotrijebljeni, pragmatiku zanima upravo to. Ona proučava čimbenike koji utječu na izbor jezičnih jedinica u društvenoj interakciji: kako odabir jezičnih izraza utječe na percepciju iskaza, kako govornici jezikom ostvaruju svoje namjere, na koji način jezik postaje djelatno sredstvo u životu govornika. Bavi se, dakle, u prvom redu izvanjezičnim aspektima komunikacijske situacije, a bez razumijevanja tih aspekata bilo bi nemoguće opisati deiksu. (Crystal 1997, 100, 120; Huang 2015, 280)

Imajući na umu pragmatičnost deiktičkih izraza, Bohnemeyer izdvaja 3 funkcije deikse: predstavljanje izraza kao samo jedne varijable svoje vrste (o čemu je bilo riječi u prošlom potpoglavlju), određivanje domene (tzv. *search domain*) i skretanje pozornosti adresata na referent (pokazivanje). (Bohnemeyer) Određivanje domene odnosi se na vremensko, prostorno, društveno ili diskurzivno ograničavanje komunikacijske situacije, ono omeđuje presjek tih *ravnina* u kojem je logično tražiti referent. Kao primjer za skretanje pozornosti adresata na referent može poslužiti iskaz „Dolazi auto“ u kojoj glagol sa semantičkog gledišta izriče samo to da se auto približava mjestu na kojem je govornik. S pragmatičkog gledišta iskaz može biti upozorenje pred mogućom opasnošću.

Pragmatičnost deikse osobito je uočljiva kod sredstava društvene deikse u kojoj govornici odabirom gramatičkih kategorija (npr. brojalične zamjenice kojom se koriste kod obraćanja sugovorniku) ujedno odabiru i razinu bliskosti sa sugovornikom, stupanj službenosti komunikacije itd. Društvena deiksa pobliže je objašnjena u poglavlju 2.2.2.

2. OSNOVNI POJMOVI I PODJELA DEIKSE

Izrazija, *ti*, *ovdje* i *sada* nazivaju se klasičnim indeksima i primarno deiktičkim jer u većini svojih upotreba upućuju na izvanjezičnu stvarnost komunikacijske situacije. (Fasold, Connor-Linton 2014, 170) Nasuprot tome ostali mjesni prilozi i pokazne zamjenice deiktički su u širem smislu jer mogu pokazivati i na dijelove iskaza, a ne samo na izvanjezičnu stvarnost. Dvije vrste deiktičkih izraza u literaturi se pojavljuju pod nazivima egzoforična i endoforična deiksa.

Egzoforičnoj pripadaju izvantekstne reference: izrazi koji se tiču sudionika govornog čina te vremena i prostora komunikacijske situacije. Također u nju ubrajamo i izraze koji označavaju društveni položaj govornika (društvena deiksa). Endoforična deiksa obuhvaća unutartekstne reference koje se oslanjaju na sadržaj iskaza. Ovisno o tome odnosi li se izraz na već rečeno ili ono što tek treba reći, govorimo o anafori odnosno katafori.

Frekvencijom pojave egzoforični deiktički izrazi prevladavaju nad endoforičnim, no omjer varira ovisno o dvama čimbenicima: radi li se o govorenom ili pisanom jeziku i o tome kojem funkcionalnom stilu dani tekst pripada. U govorenom je jeziku (imamo li na umu svakodnevnu komunikaciju) broj deiktičkih izraza veći nego u pisanom. Zbog mogućnosti gestikulacije i drugih oblika neverbalne komunikacije, izrazi korišteni u govorenom jeziku manje su precizni - često se radi upravo o neizravnim imenovanjima - pomoću zamjenica i ostalih deiktičkih riječi. (Čermák, Sgall 1997)

Kako na upotrebu egzoforičnih i endoforičnih izraza u slavenskim jezicima utječu različiti funkcionalni stilovi, istraživala je S. Kordić. Promatrala je pojavnost priloga *ovdje*, *tu* i *tamo* u različitim stilovima te došla do zaključka kako se ti prilozi u znanstvenom stilu koriste gotovo isključivo endoforički, u proznim tekstovima omjer je izjednačeniji iako endoforička upotreba i *tamo* prevladava, a npr. u telefonskim razgovorima prevladava spacijalna (egzoforična) upotreba. (Kordić 2003)

S obzirom na domenu koju definiraju, deiktički izrazi svrstavaju se u nekoliko kategorija. Dok se o nekim od njih i o opravdanosti njihova svrstavanja među deiktičke izraze nerijetko raspravlja, lingvisti se uglavnom slažu oko toga da su lične i posvojne zamjenice za 1. i 2. l., pokazne zamjenice, obilježivači glagolskog vremena te mjesni i vremenski prilozi neprijeporno deiktički izrazi. S obzirom na funkciju koju pojedini od njih ispunjavaju u komunikacijskoj situaciji određuju se i vrste deikse: osobna, prostorna i vremenska. Osim njih postoje još i društvena te diskurzivna (tekstna).

2.1. OSNOVNI POJMOVI

Deiktički izrazi prije svega karakteriziraju govorni čin. Sudionici su govornog čina govornik i sugovornik. Posebnu ulogu ima 3. l., tzv. „nelice“ (Plungjan 2016, 295) koje u govornom činu ne sudjeluje, ali je nezaobilazno u opisu deikse u hrvatskom jeziku zbog čega ga spominjem i u ovom uvodu. Mjesto na kojem se nalazi govornik u trenutku govorenja naziva se deiktičko središte. Govornik je glavna orijentacijska točka prema kojoj se izabiru deiktički izrazi. Prema njegovu se položaju određuje udaljenost objekata. Deiktičko je središte egocentrično - promjenom govornika premješta se i središte.

Deiktički sustavi određuju relativnu udaljenost pri čemu svi jezici svijeta razlikuju barem dva stupnja udaljenosti koji se u literaturi tumače na dva načina: prema udaljenosti od govornika kao bliži ili dalji od njega (*speaker/distance-based systems*) ili prema udaljenosti od sudionika komunikacijske situacije kao bliski pojedinom sudioniku komunikacije - 1., 2. ili 3. licu - (*participant-based*). (Levinson 1999, 30)

Prema kriteriju udaljenosti (shvaćenoj općenito, ne samo prostorno) od govornika deiktički se izrazi dijele na proksimale (pokazuju na objekte blizu govornika), medijale (pokazuju na objekte blizu sugovornika) i distale (pokazuju na objekte daleko od govornika i sugovornika).

Osim udaljenosti od sudionika komunikacije na izbor deiktičkog sredstva u nekim jezicima može utjecati i broj objekata o kojima se govori pa se tako objekt najbliže govorniku određuje deiktičkim sredstvom prvog stupnja, onaj udaljeniji deiktičkim sredstvom drugog stupnja i tako redom. (Fortis, Fagard 2010, 10)

O situaciji u deiksi u slavenskim jezicima pisala je S. Kordić navodeći stajališta raznih autora o situaciji kod pokaznih zamjenica. (Kordić 2002) Zaključuje kako se slavisti uglavnom slažu oko toga da su sustavi pokaznih zamjenica u slavenskim jezicima dvočlani ili tročlani s nekim iznimkama. Povećan broj zamjenica tumači se najčešće njihovim sinonimnim značenjima. (Kordić 2002, 68) O situaciji u hrvatskom i češkom jeziku više će riječi biti u 3. poglavlju.

Kod izbora deiktičkog sredstva udaljenost se nerijetko poima ne kao fizička, nego kao psihička veličina pa tako odabir stupnja udaljenosti ovisi i o emocionalnom odmaku govornika od objekta. U primjeru: „Onaj mi se čovjek ne sviđa“ (Yule 2010, 97) izbor distalne pokazne zamjenice *onaj* ne pripisuje se udaljenosti od govornika i adresata, već emocionalnoj udaljenosti (u ovom slučaju - odbojnosti) govornika od osobe o kojoj govori. Ovakvi i slični

primjeri također pokazuju složenost deikse te nemogućnost tumačenja deiktičkih izraza samo na temelju njihova semantičkog značenja.

2.2. PODJELA DEIKSE

2.2.1. OSOBNA DEIKSA

Prema Huangovom pragmatičkom rječniku osobna deiksa predstavlja identifikaciju sudionika ili uloga sudionika u govornom činu (Huang 2015, 221) Sredstva su izricanja osobne deikse lične zamjenice pri čemu svi jezici svijeta razlikuju tri stupnja - 1., 2. i 3. lice. (Yule 1996, 10). Zamjenice za 1. i 2. lice smatraju se pravim ličnima jer se tiču izravnih sudionika komunikacijske situacije (govornika i sugovornika), dok se zamjenice za treće lice zbog neuključenosti njihovog referenta u komunikacijsku situaciju ponekad svrstavaju među pokazne. (Plungjan 2016, 295)

Deiktičko središte u govornom činu neprestano se mijenja. Ono je uvijek tamo gdje je govornik. U osobnoj se deiksi *ja* smatra proksimalom, *ti* medijalom, a *ondistalom* - kako u prostornom, tako i u emocionalno-društvenom smislu: obraćanje u trećem licu kada je moguće upotrijebiti drugo smatra se udaljenim, neosobnim. (Yule 1996, 11)

Osobna deiksa ne tiče se samo imenovanja sudionika govornog čina nego i određivanja odnosa entiteta prema položaju govornika/sugovornika. Zbog toga uz osobne zamjenice u okviru osobne deikse valja spomenuti i posvojne, neodređene i pokazne. Posljednje spomenute bit će detaljnije obrađene u 3. poglavlju jer se primarno tiču prostorne deikse.

Kada se govori o deiktičkim svojstvima ličnih zamjenica, važno je spomenuti kategoriju broja. U proučavanim jezicima svijeta potvrđene su jednina, dvojina i množina. Raspon značenja pojedinih oblika tih kategorija varira od jezika do jezika, a razlike postoje čak i među srodnima. Dobar je primjer za to upravo razlika između hrvatskog i češkog. U tim se jezicima očituje razlika u značenju prvog lica dvojine odnosno množine *mi/my*. Možemo zamisliti rečenicu „My jsme s bratrem šli do lesa“ koja u češkom podrazumijeva dva referenta: govornika i njegova brata. Ista rečenica doslovno prevedena na hrvatski jezik glasi: „Mi smo s bratom išli u šumu“ i podrazumijeva tri referenta: govornika, brata i još nekoga. Iz primjera je vidljivo da se u češkom događa tzv. apsorpcija referenta, što znači da osobna zamjenica u sebi već obuhvaća referent koji je kasnije uveden prijedlogom *s*. (Plungjan 2016, 299) Točan bi prijevod češke rečenice bio „Išao sam s bratom u šumu“ (ja)

Već je bilo spomenuto da i kategorija broja i kategorija lica izriču razlike u društvenom statusu sudionika govornog čina. Pomoću tih kategorija ličnih zamjenica određuje se razina bliskosti između sudionika komunikacije, ali i stav govornika prema izrečenom. Ta se pojava proučava u okviru deikse i naziva se društvenom (socijalnom) deiksom.

2.2.2. DRUŠTVENA DEIKSA

Značenjima koja izražava društvena je deiksa bliska osobnoj: služi identifikaciji sudionika govornog čina, ali njena je pragmatička funkcija mnogo šira. Osim identifikacije sudionika sredstva društvene deikse izriču i kakvi su među njima odnosi. S obzirom na to da se sredstva mijenjaju ovisno o kulturno-jezičnom okruženju, za razumijevanje društvene deikse potrebno je jezično, ali i izvanjezično znanje.

Hirschová izraze društvene deikse dijeli na dvije razine - identifikacijsku i onu koja vrednuje društveni položaj sudionika komunikacije. (2013, 105-106)

Identifikacija u okviru društvene deikse izražava se zamjenicama. U nekim jezicima radi se o posebnim oblicima, no u nekima (među kojima su i slavenski) koriste se oblici ličnih zamjenica (rjeđe također posvojnih i neodređenih). Kako bi izrazile dodatne informacije o društvenom statusu sudionika komunikacije, zamjenice se često upotrebljavaju u neodgovarajućem broju i licu.

Nekoliko je funkcija takve upotrebe. Svima im je zajedničko to što otkrivaju stav govornika prema osobi kojoj se obraća. Česte su zamjene 1. l. množine s 1. l. jednine i obrnuto. Oblik množine upotrijebljen kada stvarnoj situaciji odgovara jednina izražava solidarizaciju govornika sa sugovornikom ili pokazuje kako u radnji o kojoj govori i sam sudjeluje ili da mu je ona važna. Takvi primjeri neizostavan su dio korpusa dječjeg govora ili izraza kojima se djeci obraćamo: „Sada ćemo si oprati ručice pa idemo papati“² (Hirschová 2013, 98) Pojavljuju se i u službenoj komunikaciji s klijentima, osobito u zanimanjima poput liječničkog ili učiteljskog u kojima je odnos između klijent i pružatelj usluge protkan i određenom dozom empatije: „Te ćemo tablete uzimati svaka četiri sata, gospođo Hlaváčková“³ (Hirschová 2013, 99) Obrnut postupak, upotreba jednine kada stvarna situacija zahtijeva množinu, može biti pokazatelj govornikove težnje za smanjenjem udaljenosti

---

² „Ted' si umyjeme ručičky a půjdeme papat.“

³ Ty prašky budeme brát po čtyřech hodinách paní Hlaváčková.“

između njega i sugovornika. Njime se često koriste marketinški stručnjaci osobito kada su ciljana skupina tinejdžeri: „Saznaj što je avantura!“⁴ (Hirschová 2013, 100)

Upotreba 2. l. množine umjesto 2. l. jednine najčešće znači obraćanje iz poštovanja. Upotreba 3. l. naznačuje udaljenost (u društvenom statusu) govornika od osobe kojoj se obraća, npr.: „Neka Njegovo Veličanstvo izvoli sjesti“. Osim spomenute fizičke i društvene udaljenosti/bliskosti govornika i sugovornika sve navedene upotrebe neodgovarajućih lica mogu biti pokazateljem ironičnog stava govornika.

Vrednovanje društvenog položaja sudionika izražava se različitim leksičkim sredstvima, i to najčešće imenskim frazama: „gospodine doktore“, „poštovana gospodo“ i sl. S obzirom na to da se radi o punoznačnim izrazima, ovakvo obraćanje izlazi iz granica deikse.

2.2.3. PROSTORNA DEIKSA

Prostorna deiksa aspekt je deikse koji obuhvaća reference na lokacije u prostoru i to tako da uzima u obzir položaj sudionika komunikacijske situacije. Tijela sudionika komunikacijskog čina točkesu prema kojima se određuje udaljenost i opisuje kretanje ostalih objekata u prostoru. Sredstva su izricanja prostorne deikse pokazne zamjenice, deiktički mjesni prilozi, deiktički obilježene osobne zamjenice za 3. l. te glagoli kretanja i premještanja. (Huang 2015, 288)

Predmeti se u prostoru mogu lokalizirati u odnosu prema sudionicima komunikacijske situacije ili prema nekim drugim prostornim orijentirima. U prvom slučaju za lokalizaciju se koristimo deiktičkim sredstvima. Razlikujemo orijentaciju prema govorniku: „Jan stoji na suprotnom pločniku“⁵ (suprotno od 1. l.) i prema sugovorniku: „Stojim na suprotnom pločniku“⁶ (suprotno od 2. l.). Deiktičku narav može imati i orijentacija prema objektu ako je ovisna i o položaju govornika: „Jan stoji ispred crkve“⁷ (ispred iz perspektive govornika (svi primjeri: Hirschová 2013, 67-68).

U mnogim jezicima orijentacija u prostoru izražava se deiktičkim glagolima čije se značenje razlikuje prema tome približavaju li se govorniku ili se od njega udaljavaju. Tipičan primjer navođen u literaturi jesu engleski glagoli *come* i *go*. Međutim, o glagolskoj deiksi u

---

⁴ „Poznej, co je dobrodružství!“

⁵ „Jan stoji na protějším chodníku“

⁶ „Stojím na protějším chodníku“

⁷ „Jan stojí před kostelem“

slavenskim jezicima možemo govoriti samo uvjetno. Ona se postiže prefiksacijom, ali značenja prefiksa uglavnom se odnose na približavanje objektima/udaljšavanje od njih, a nisu primarno deiktička - ovisna o govorniku. Deiksa u slavenskim jezicima vidljiva je prvenstveno u zamjениčkim riječima.

Deiktičke pokazne zamjenice mogu zastupati sve punoznačne vrste riječi. Kao primjer može poslužiti upravo hrvatski jezik: *ovaj* - imenica, *ovakav* - pridjev, *ovoliko* - prilog/broj. Više o svim navedenim vrstama riječi slijedi u 3. poglavlju.

Glagolska i zamjenička sredstva ne iscrpljuju mogućnosti izražavanja prostorne deikse. Svaka jezična skupina u sebi skriva još poneku posebnost. Lingvističkih sredstava koja mogu deiktički opisivati prostor mnogo je više od onih inherentno deiktičkih. Tako npr. prilog *lijevo* upotrijebljen u frazi „lijevo od čovjeka“ nema deiktičko značenje (jer se jasno zna koja je lijeva strana ljudskog tijela), no u frazi „lijevo od drveta“ deiktičko značenje ima jer se *lijevo* objekta određuje u odnosu na poziciju govornika. (Bohnmeyer 3) Kako se deiktički mogu upotrijebiti čak i vlastita imena, pokazuje sljedeći primjer A. Dylgjeri: „Na svom putu prema Europi nećemo se zaustavljati.“⁸ (2013, 90) Kada je upotrijebi turist, ima sasvim drukčije značenje, nego kada je izgovori državljani Albanije imajući pritom na umu nastojanje svoje zemlje da uđe u Europsku uniju - značenje dakle ovisi o govorniku čime iskaz postaje deiktički.

2.2.4. VREMENSKA DEIKSA

Vremenska deiksa obuhvaća izraze čija referenca ovisi o vremenu govora. Sredstva izricanja vremenske deikse možemo podijeliti na glagolska i neglagolska. Glagolska su glagolsko vrijeme i vid, a neglagolska vremenski prilozi poput *sada*, *jučer*, *sutra* čiji referenti ovise isključivo o trenutku govorenja vremenske fraze modificirane deiktičkim riječima.

Prema Plungjanu glagolsko određivanje vremena u rečenici uvijek je uspostavljanje relativnog kronološkog odnosa između opisivane situacije i trenutka govorenja ili nekog drugog referentnog trenutka. Te situacije mogu biti istovremene ili se jedna od njih nužno događa ranije. Prema tome razlikujemo i 3 osnovna glagolska vremena: prošlost, sadašnjost i budućnost. Ona određuju tri osnovna položaja u kojima mogu biti opisivana situacija i

---

⁸ “We will not stop on our way to **Europe**.”

trenutak govorenja ili referentna vremenska točka: perfekt = situacija se događa prije trenutka govorenja; prezent = situacija i trenutak govorenja se podudaraju; futur = situacija slijedi nakon trenutka govorenja. (Plungjan 2016, 320)

Za razliku od funkcije glagolskog vremena koje je uvijek relativno i temeljeno na usporedbi dviju situacija, neglagolskim sredstvima ispunjavaju se i dodatne funkcije: preciznije smještanje događaja u vremenski kontekst te mjerenje vremena. U oba se slučaja koristimo istim jezičnim izrazima. Tako npr. *godina* može značiti razdoblje od 365 dana, a može se odnositi i na jedan točno određen dan. Godina je samo jedan od vremenskih perioda koje Haspelmath naziva kanonskima - njihovo je trajanje određeno prirodnim ciklusima te izrazi za njih postoje u svim jezicima. Uz godinu to su još dan i mjesec. Vrlo su frekventni i izrazi za umjetno stvorene vremenske jedinice kao što su tjedan, dijelovi dana, dani u tjednu, godišnja doba. (Haspelmath 1997, 25) Iako takve fraze u pravilu nisu deiktike („u ponedjeljak“, „na jesen“), modifikacijom priložnim deiktikim jedinicama mogu postati deiktike: „sljedeći tjedan“, „prošlu jesen“.

Na primjerima neglagolskih deiktikih sredstava vidljivo je kako je izricanje vremenskih koordinata čvrsto povezano s izricanjem prostora. U većini proučavanih jezika svijeta dio vremenskih priloga i prijedloga može se izvesti iz prostornih ili je njihova struktura potpuno jednaka. Kao primjer navodim prijedlog *před* u češkom jeziku: „Ještě na schodech před Bílým domem vymyslel vpravdě geniální plán“. (prostorno) / „Kdysi před mnoha lety probodl svého kapitána.“⁹ (vremenski)

2.2.5. TEKSTNA DEIKSA

Referenti tekstne deikse nalaze se unutar teksta. Unatoč toj temeljnoj razlici u odnosu na izraze egzoforičnih deiktikih skupina, tekstu deiksu s njima povezuju iste zakonitosti i podrijetlo: u organizaciji tekstova također možemo govoriti o prostornim i vremenskim koordinatama. Najčešća su sredstva izražavanja tekstne deikse zamjenice (osobne, pokazne i odnosne), ali pojavljuju se i prilozi npr. *gore* („gore navedeno“), *dalje* („vidi dalje“), *iznad* („iznad napisano“), *ranije* („ranije spomenuto“) ... Ti prilozi služe boljem logičkom

---

⁹ před. https://kontext.korpus.cz/view?ctxattrs=word&attr_vmode=visible&pagesize=40&refs=%3Ddoc.title&q=~a3cOLEJj&viewmode=kwic&attrs=word&corpname=omezeni%2Fsyn2015&structs=p%2Cg%2Cerr%2Ccorr&attr_allpos=kw (Pristup 8.3.2017)

povezivanju teksta pa nije neobično što se osobito često pojavljuju u znanstvenim i stručnim tekstovima.

Već je prije spomenuto kako se endoforični izrazi razlikuju prema tome upućuju li na već rečeno (anafora): „Digao je sa stola neki paket i pružio mi ga. *Ta* gesta nije me ohrabrila.“ (Kordić 2002, 74) ili na ono što se tek treba reći (katafora): „Čitam *ono* što želim (Kordić 2002, 83). U slavenskim jezicima deiktički se izrazi puno češće koriste anaforički. Kataforom se najčešće nešto najavljuje.

Kordić piše kako seupućivanje u tekstu može odvijati unutar jedne rečenice - intrafrastički ili prelaziti granicu rečenice - transfrastički, antecedent može biti nominalni (1 ili nekoliko riječi): ili propozicijski (1 ili više rečenica). (Kordić 2002, 69)

Govoreći o endoforičnoj deiksi posljednjih 30-ak godina, teško je ne spomenuti kibernetičku formu tekstova koja omogućuje da se dijelovi teksta povežu hiperlinkovima. Uloga deiktičkih izraza i u ovakvoj je komunikaciji vrlo izražena. Deiktički izrazi poput *ovdje*, *tu*, *na ovoj poveznici* dio su svake internetske stranice. Njihova upotreba u internetskom prostoru stanjuje granicu između endoforične i egzoforične deikse. Klik na deiktički izraz može nas odvesti na drugi tekst, ali i na dokument bilo kojeg drugog medija - sliku, glazbeni zapis, video. Osim toga u internetskoj komunikaciji deiktički (ali i ostali) izrazi dobivaju veliki konativni potencijal čime se čvršće povezuju uz svoju pragmatičku domenu. Klikom na *ovdje* potvrđuju se ili poništavaju rezervacije, donose se izbori, odvija trgovina...

3. PROSTORNA DEIKSA U HRVATSKOM I ČEŠKOM JEZIKU

3.1. TROČLAN HRVATSKI / DVOČLANČEŠKI SUSTAV

Već je bilo spomenuto kako Levinson literaturu posvećenu deiksi dijeli na dvije skupine: onu koja opisuje sustave temeljene na udaljenosti od govornika (*speaker/distance-based systems*) i one temeljene na udaljenosti od sudionika komunikacijske situacije (*participant-based systems*). (Levinson 1999, 30) Usporedba opisa pokaznih zamjenica i mjesnih priloga u hrvatskim i češkim gramatikama pokazuje kako hrvatski sustavi pripadaju prvoj, a češki drugoj skupini. Hrvatski je sustav udaljenosti tročlan - objekte u prostor smješta prema tome jesu li blizu govorniku, sugovorniku ili daleko od obojice (blizu 3. l.) Češki je sustav dvočlan - objekte razlikuje prema tome jesu li govorniku blizu ili su od njega udaljeni.

Od gramatika navedenih u popisu literature deiksu kao pojam spominje jedino Mluvnice češtiny (u nastavku: MČ). Deiktičke riječi tamo su obrađene kao posebna vrsta. Jezgru te skupine čine zamjenice, a zbog zamjениčkih svojstava u nju se ubrajaju još i zamjениčki prilozi i zamjениčki brojevi. MČeksplicitno navodi kako je sustav demonstrativnih riječi izgrađen na prostornoj udaljenosti od govornika, prema tome se i navedene podvrste deiktičkih riječi razlikuju prema kriteriju blizu govornika/daleko od govornika (1986, 92). Příruční mluvnice češtiny (u nastavku PMČ) problemom udaljenosti bavi se u poglavlju o pokaznim zamjenicama. Njihovu funkciju ograničava na pokazivanje izvan teksta sa značenjima bliži/dalji i na pokazivanje unutar teksta sa značenjima onoga što je već rečeno (anafora) i onoga što tek treba biti rečeno (katafora). (1995, 291) Iz obje je gramatike jasno da deiksu u češkom jeziku prikazuju kao dvočlanu.

Nasuprot tome u hrvatskim gramatikama opis pokaznih zamjenica temelji se na udaljenosti od određenog lica u komunikacijskoj situaciji. Tako se zamjenica *ovaj* definira kao „u blizini 1. lica“, *taj* kao „u blizini 2. lica“, *onaj* „u blizini 3. lica“. (Barić 1997, 204) Sličnost s češkim gramatikama jest u razlikovanju prostorne i diskurzivne upotrebe zamjenica. Gramatika E. Barić tako navodi kako se zamjenica *ovdje* uz značenje „u blizini 1. l.“ referira i na ono što će se tek reći, dok *seto* referira na već rečeno što odgovara kataforičkoj odnosno anaforičkoj upotrebi spomenutoj u češkoj PMČ. E. Barić navodi primjer: „Kad se sve to uzme u obzir, može se zaključiti ovo:...” (1997, 205)

Gramatike hrvatskoga jezika kao pokazne zamjenice navode *ovaj, taj, onaj* (Barić 1997, 204). Težak-Babić dodaje još i zamjениčke pridjeve: *ovakav, ovolik, takav, tolik, onakav, onolik* od kojih su nastali i zamjениčki prilozi *ovako, tako, onako, ovoliko, toliko, onoliko* čije je značenje također u suštini deiktіčko. (Težak-Babić 2007, 129) Osim kod zamjenica deiktіčnost se u oba jezika pojavljuje i kod prostornih deiktіčkih priloga, a u hrvatskom je jeziku prisutna čak i kod čestica.

Nakon uvodnih riječi o tome kako je dana problematika obrađena u gramatikama dvaju jezika, na temelju podataka prvenstveno iz rječnika posebno ću analizirati svaku od spomenutih vrsta riječi.

3.2. POKAZNE ZAMJENICE

Hrvatske gramatike *ovaj* definiraju kao zamjenicu koja se odnosi na predmete blizu 1. licu, *taj* na predmete blizu 2. licu, a *onaj* predmete blizu 3. licu (Barić 1997, 204; Težak - Babić 2007, 129)

Tročlani sustav nazire se i u opisu pokaznih zamjenica češkog jezika u PMČ: zamjenica *ten* određuje objekte govorniku blizu, *tento/tenhle/tenhleten* objekte govorniku bliže, a *onen/tamten/tamhleten* objekte koji su od govornika dalje (Karlík 1995, 291). MČ sustav prikazuje kao dvočlan: među pokazne zamjenice koje određuju objekte blizu govornika svrstava: *tento/tenhle/tenhleten/tadyhleten/tuhleten*, a među one za objekte dalje od govornika: *onen/tamten/tamhleten*. Iz popisa je izdvojena zamjenica *ten* o kojoj ova gramatika tvdi kako je s obzirom na udaljenost neutralna te da se uglavnom koristi ili u tekstnoj deiksi ili za pojačavanje značenja: „Nepřeje mi ani tu nejmenší radost.“ (1986, 93)

Već prema jednostavnom popisu pokaznih zamjenica jasno je kako je brojem oblika za pojedinu razinu udaljenosti češki sustav bogatiji od hrvatskog. Dok je svaka od tri razine hrvatskog sustava zastupljena s jednom zamjenicom, dvije razine češkog sustava u gramatikama su zastupljene s 5 (proksimalne) i 3 (distalne). Pojedini oblici proksimalnih odnosno distalnih zamjenica ili određuju različite stupnjeve udaljenosti ili definiraju neka posebna značenja koja s udaljenošću nisu povezana. Razlozi također mogu biti stilističke naravi.

Među češkim rječnicima najviše pokaznih zamjenica navodi Příkladní slovník jazyka českého (u nastavku: PSJČ). U tablici ispod zamjenice navedene u PSJČi SSJČ sistematizirane su prema dvama kriterijima: udaljenosti od govornika i stilističkim razlikama.

U pojedinom retku nalaze se zamjenice koje označuju objekte jednako udaljene od govornika. Stupci označavaju stilske razlike, a podebljanost signalizira da se radi o govorenom jezičnom sloju.

STANDARD	OPĆEČEŠKI	NARJEČNO	ZASTARJELO
tento	tenhle tenhleten tendleten tenhlecten tendlecten tenhlencten tenle tendle tenhle tendle tenhlenky tenhleno tenhlenon tenhlenonc <hr/> tuhleten tudleten tuhlenten tuhlencten tuhlecten tuhlenoncten		tentot‘
ten			tent‘, tentě tenž, tenže
tamten	tamhleten , támhleten	tamdleten	
onen			onneno onano onono

Prema kriteriju udaljenosti u češkom jeziku možemo razlikovati 4 osnovne zamjenice: *tento*, *ten*, *tamten* i *onen*. PSJČ definira ih na sljedeći način:

tento = pokazuje na osobu ili stvar koja stoji najbliže, prisutna je, bliska¹⁰

ten = pokazuje na osobu ili stvar koja je prisutna ili stoji blizu¹¹

tamten = pokazuje na osobu ili stvar u doseg govornika¹²

onen = između dviju osoba ili stvari pokazuje na udaljeniju¹³

Zamjenica *onen* osim oblikom (*n-* osnove) od ostalih se razlikuje i po svojoj ulozi uspoređivanja između dviju osoba ili objekata. PSJČ navodi primjere spojeva u kojima se koristi: *tento - onen*, *ten - onen*.

Na popis osnovnih zamjenica mogli bismo dodati još *tenhleten* i *tamhleten*. *Tenhleten*, uz kriterij manje udaljenosti od *ten*, prema rječničkoj definiciji u sebi sadrži i preciznije smještanje objekta u prostor

tenhleten = ovaj ovdje¹⁴

Tamhleten u PSJČ prema udaljenosti je izjednačeno sa zamjenicom *tamten*, no SSJČ toj definiciji pridaje i naglašavajuću ulogu kakvu ima i *tenhleten*.

tamhleten = (pojačano) *tamten*¹⁵

Mnogo mlađi Slovník spisovné češtiny (SSČ) zamjenicu *tamhleten* prema udaljenosti razlikuje od *tamten*:

Tamhleten = pokazuje osobu ili stvar ne previše udaljenu od govornika danog iskaza, u njegovom doseg ili vidokrugu¹⁶

tamten = pokazuje osobu ili stvar udaljenu od govornika danog iskaza¹⁷

SSČ dakle ove distalne oblike razlikuje prvenstveno prema prostornoj udaljenosti čime sustav pokaznih zamjenica postaje najmanje četveročlan, a čak i peteročlan ako uvrstimo i *tenhleten*. *Tenhleten* prema udaljenosti izjednačeno je s *ten*, no kao i u PSJČ, istaknuta je i njegova određujuća uloga. Kod zamjenice *onen* SSČ primarno ističe njenu anaforičku ulogu,

¹⁰ ukazuje na osobu n. věc nejbliže stojící, přítomnou, blízkou

¹¹ ukazuje na poblíž stojící n. přítomnou osobu n. věc

¹² ukazuje na osobu n. věc, jež je v dosahu mluvící osoby

¹³ ukazuje na vzdálenější ze dvou osob n. věcí

¹⁴ tento zde, tehle zde

¹⁵ (zesílené)

tamten <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=tamhleten&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=n> (pristup 1. 5. 2017.)

¹⁶ ukazuje na osobu n. věc nepřilíš vzdálenou od mluvčího dané promluvy, v jeho dosahu n. dohledu

¹⁷ ukazuje na osobu n. věc vzdálenou od mluvčího dané promluvy

a tek potom prostorno-deiktičku. Funkciju distalnosti (s proksimalno-medijalne kakvu ima prema PSJČ) u ovom rječniku preuzima *tamten*. Ako sve to uzmemo u obzir, pokazne zamjenice u češkom jeziku mogli bismo poredati na sljedeći način:

tenhleten

tento

ten

tamhleten

tamten

Usporedbom prikaza u trima rječnicima mogli bismo zaključiti kako se češki sustav prema udaljenosti od govornika temelji na 3 osnovne pokazne zamjenice (*tento*, *ten* i *tamten*) te nekoliko njima sinonimnih koje pripadaju različitim jezičnim slojevima te na dvije (*tenhleten* i *tamhleten*) čije se značenje razlikuje prema stupnju jačine. S obzirom na to da jačina ponekad sugerira i veću blizinu, ne bi bilo pogrešno tretirati i ove zamjenice kao osnovne, a samim time i sustav kao sastavljen od 3 do 5 članova.

3.3.ZAMJENIČKI PRIDJEVI I PRILOZI

Zbog deiktičkih osobina i srodnosti s pokaznim zamjenicama, ali i zbog toga što su dobar pokazatelj tročlanosti hrvatskog i dvočlanosti češkog sustava, u nastavku ću analizirati i zamjениčke pridjeve i priloge.

Među spomenutim češkim rječnicima najiscrpniji prikaz nesumnjivo i u ovom slučaju nudi najstariji PSJČ. Dva se hrvatska rječnika - V. Anića i Leksikografskog zavoda Miroslava Krležu u natuknicama zamjениčkih pridjeva i priloga uglavnom podudaraju, sitnije razlike bit će u nastavku istaknute.

3.3.1. *OVAKAV, TAKAV, ONAKAV*

Počet ću zamjениčkim pridjevima *ovakav*, *takav*, *onakav* koji izražavaju sličnost objekta s nekim/nečim. Definicija pridjeva *ovakav* i *onakav* u oba hrvatska rječnika ovisi o udaljenosti od 1. odnosno 3. lica u komunikacijskoj situaciji:

ovakav = koji je nalik na ovoga (Anić 1994)

onakav = koji je kao onaj (o kojem se govorilo ili koji se pokazuje dalje od govornika i sugovornika ili nije vidljiv ni u situaciji) (Anić 1994)

Jedino riječ *takav* i to u Anićevu rječniku definirana je neutralno s obzirom na udaljenost *takav* = označuje sličnost ili istovjetnost s nečim

Hrvatski sustav pokaznih priloga ima dakle 3 člana od čega 2 (*ovakav* i *onakav*) određuju referente prema udaljenosti, dok *takav* može preuzeti ulogu mnogih značenja pa i određivati različite udaljenosti, ne samo medijalnu.

Zamjeničkih pridjeva navedenih u PSJČ čak je 9. Isto kao i pokazne zamjenice možemo ih razlikovati prema kriteriju udaljenosti od govornika, a unutar pojedinih skupina i stilski kako je prikazano u tablici.

STANDARD	OPĆEČEŠKI	NARJEČNO	ZASTARJELO
takovýto	takovýhle takovýdle takovýhlenonc	takýto	
takový		taký	takýž
onaký			

Prema PSJČ najširi spektar značenja ima pridjev *takový*. Jednaku udaljenost kao *takový* određuju pridjevi *taký* i *takýž*. Riječi koje označuju referente bliže od onih koje označava *takový* jesu: *takovýhle*, *takovýdle*, *takovýhlenonc*, *takovýto*, *takýto*. Udaljenost veću od *takový* označava pridjev *onaký* čija je definicija dovedena do margine udaljenosti, znači jednostavno *drukčiji*:

onaký = drukčiji, različit, koji se razlikuje¹⁸ (PSJČ 1938)

S obzirom na to daje pridjev *onaký* obilježje isključivo knjižnog jezika, a da za njega ne postoji govoreni ekvivalent, možemo zaključiti kako ječeški sustav pokaznih pridjeva od prvotno tročlanog postao dvočlan pri čemu neodređeniji od dvaju osnovnih pridjeva - *takový* - ima ulogu medijala i distala.

¹⁸ jinaký, rozdílný, lišící se, odlišný

3.3.2. OVAKO, TAKO, ONAKO

Deiktički prilozi *ovako*, *tako* i *onako* definiraju se uglavnom referencom na pripadajuće priloge ili pokazne zamjenice, npr.:

onako = na onakav način, na onaj način

Ovako oba rječnika definiraju povezujući ga s 1. licem u govornoj situaciji. Anićev rječnik *tako* povezuje s načinom bliskim sugovorniku (dakle opet povezano s licem u komunikacijskoj situaciji). Anić nadalje prilog *tako* povezuje s načinom na koji „smo vidjeli obojica“ iz čega je jasno da se u slučajevima reference na način blizak i govorniku i sugovorniku prednost daje obliku *tako*. *Onako* Rječnik hrvatskoga jezika (RHJ) povezuje s pridjevom *onakav*, dok ga Anićev rječnik određuje samo anaforički: „na već viđen način“.

Vidimo kako je tročlanost, odnosno povezanost s licima u komunikacijskoj situaciji kod priloga oslabljena. Medijal *tako* korišten je u raznim kontekstima te je progresivan i u kontekstima u kojima bismo prema sustavu očekivali *ovako*, ali i tamo gdje bismo očekivali distal *onako*.

I sustav zamjениčkih priloga češkog jezika kvantitativno je bogatiji od hrvatskog. PSJČ navodi sljedeće priloge: *tak*, *takto*, *takhle* i *onak* te njihove sinonime koji će biti istaknuti u tablici. Tablica je dopunjena i priložima iz SSJČ: *tako*, *taktot'*, *onakhle*.

STANDARD	OPĆEČEŠKI	NARJEČNO	ZASTARJELO
takto	takhle takle takhlec taklec takhlen taklenc taklek taklen takhlenonc	taktom	taktot'
tak			takt', tako
	onakhle		onak, onace

U slučaju zamjениčkih priloga zanimljiva je razlika između *tak* i *takto*, *takhle*. U odnosu na *tak*, *takto* i *takhle* upotrebljavaju se za naglašavanje (pojačavanje) načina na koji se

nešto odvija. Sufiksi *-hle* i *-to* i u ovom slučaju imaju određujuću ulogu. Kao i u prethodnima, i u ovoj je tablici vidljiva brojnost, osobito proksimalnih, složenih oblika.

Prilog *onak*, slično kao i pridjev *onaký* koristi se samo iznimno. SSJČ kao njemu sinoniman navodi općečeški *onakhle*. Slično kao i kod pridjeva sustav je od prvotno tročlanog postao dvočlan. Iako SSJČ uvodi *onakhle* kao općečešku varijantu, korpus ne bilježi ni jednu pojavu tog oblika što znači da u svakodnevnoj upotrebi nije čest.

3.3.3. *OVOLIK, TOLIK, ONOLIK*

Definicija pridjeva *ovoliki onolik* u oba hrvatska rječnika oslanja se na udaljenost od pojedinog lica u komunikacijskoj situaciji. Isto vrijedi i za *tolik* u RHJ. Također je kod svih pridjeva istaknuto kako određuju veličinu nečega što se pokazuje (gestom ili kao blisko govorniku, sugovorniku, neprisutnom licu).

Oblici za pridjeve količine u češkom su jeziku manje brojni nego u hrvatskom. U rječnicima se pojavljuje samo knjižni medijal *toliký* sa sinonimnim narječnim oblikom *tolký* i zastarjelim *tolikyž*. Korpus ne bilježi ni jednu upotrebu ni jednog od tih oblika.

Možemo zaključiti kako je hrvatski sustav pridjeva količine tročlan, dok se u češkom ta skupina deiktičkih riječi gotovo izgubila.

3.3.4. *OVOLIKO, TOLIKO, ONOLIKO*

Definicije količinskih priloga *ovoliko, toliko* i *onoliko* u Anićeve rječniku podudaraju se:

ovoliko = toliko = onoliko = u toj mjeri

RHJ određuje ih prema zamjениčkom podrijetlu:

ovoliko = u ovoj količini

toliko = u toj količini

onoliko = u onoj količini

Definicije iz Anićeva rječnika vode zaključku kako postoji tendencija brisanja razlika među značenjima ovih priloga. Činjenica kako su svi određeni pomoću medijalne zamjenice *taj* upućuje na to kako je upravo medijalan oblik progresivan.

Definicije čeških količinskih priloga *tolik* i *tolikhle* ističu deiktichnost priloga:

tolik = pokazuje na takav broj, količinu ili mjeru određene kontekstom ili situacijom;
tako mnogo (PSJČ 7-169)¹⁹

tolikhle = u takvom broju, količini ili mjeri kako netko pokazuje²⁰ (SSJČ)

U tablici su prikazani i sinonimni oblici koji se pojavljuju u PSJČ i SSJČ.

STANDARD	NARJEČNO	ZASTARJELO
tolik	tolika toliká toli	toliko tolej telko telo tolikto
tolikhle		

Sustav količinskih priloga prikazan u rječnicima možemo promatrati kao dvočlan s osnovnim priložima *tolik* i *tolikhle*, no s obzirom na to da korpus ne bilježi ni jednu pojavu oblika *tolikhle*, možemo zaključiti kako je jedini prilog koji se u živom jeziku koristi prilog *tolik*.

Analiza zamjениčkih riječi u hrvatskom jeziku pokazala je veliku razinu sustavnosti. Ona se očituje u prvom redu na morfološkoj razini: u svim analiziranim skupinama zamjениčkih riječi postojana je pravilnosti *v-*, *t-*, *n-* osnove. Sve su te riječi (s različitom frekventnošću u različitim jezičnom sloju) u upotrebi do danas. Nadalje, u svim analiziranim skupinama vidljivo je kako su riječi *t-* osnove najprogresivnije i to ne samo u prostornom smislu (jer iz upotrebe istiskuju ostale, osobito *n-* oblike), već i u diskurzivnom. Upravo riječi *t-* osnove imaju mnoštvo nedeiktických upotreba. Unatoč sustavnoj tročlanosti zamjениčkih riječi u hrvatskom jeziku, u praksi, osobito u govorenom jeziku, ona se dosljedno ne provodi pri čemu su upravo oblici *t-* osnove oni koji istiskuju ostale.

¹⁹ poukazuje na takový počet, množství n. míru určené kontextem n. situací; tak mnoho

²⁰ v takovém počtu, množství n. míře, jak někdo ukazuje

Češki je sustav morfološki dvočlan - pojavljuju se samo *t-* i *n-* osnove pri čemu su prve spomenute progresivnije. U gotovo svim analiziranim skupinama riječi (osim pridjeva količine) osobito je produktivna tvorba proksimalnih složenih oblika. Sufiksi koji se osnovnim zamjenicama pritom pridaju (*-to*, *-hle* i ostali) deikticima dodaju određujuću ulogu, a međusobno se razlikuju stilistički. Dok je komponent *-to* smatran knjiškim, *-hle* se koristi najčešće u govorenim i općečeškim varijantama. Zamjeničke riječi *n-* osnova u češkom su jeziku zastarjele. Kod pokaznih zamjenica zamjenjivane su oblicima složenim od *t-* osnova i prostornih priloga (pr. *onen* → *tamten*).

Dok su u hrvatskom jeziku i dalje prisutne i priložne i pridjevske deiktitičke riječi, u češkom su neke od njih potpuno iščezle te se značenja koja su ispunjavale izriču na druge načine, opisno, npr: hrvatski *ovolik* → češki *tako velik*, *brojan*...

U hrvatskom je jeziku vidljiva tendencija pojednostavljivanja tročlanog sustava i to osobito u progresivnosti oblika *t-*osnove. U općečeškom i narječnom sloju češkog jezika vrlo je produktivna tvorba proksimalnih oblika. O sustavu možemo reći da je sastavljen od 3 do 5 članova zbog uloge dvostruko složenih zamjenica (*tamhleten*, *tenhleten*) koja može biti samo naglašavanje, ali može utjecati i na udaljenost.

3.4. PRILOZI

Prilozi mogu okolnosti imenovati izravno ili biti zamjenom imenovanja. Ukoliko se radi o drugom slučaju, govorimo o zamjeničkim priložima koje sa zamjenicama osim zamjeničkog značenja povezuje i oblik *v-*, *t-*, *n-* osnove.

Gramatika E. Barić priloge s obzirom na podrijetlo dijeli u 8 skupina. U jednu od njih smješta priloge sa zamjeničkom osnovom. Među tim priložima, nastalima od pokaznih, upitno-odnosnih i neodređenih zamjenica, navodi sljedeće mjesne: *ovdje*, *ovamo*, *ovuda*, *tu*, *tamo*, *tuda*, *ondje*, *onamo*, *onuda* (od pokaznih), *gdje*, *kamo*, *kuda* (od upitno-odnosnih) i *negdje*, *kojekamo*, *svakuda*, *gdjekuda* (od neodređenih). (Barić 1997, 275)

Radi veće zornosti i kasnije usporedbe, priloge nastale od pokaznih zamjenica prikazujem i u tablici zajedno s pripadajućim pitanjima.

Gdje?	ovdje, ovamo, ovuda
Kamo?	tu, tamo, tuda
Kuda?	ondje, onamo, onuda

Gramatika Težak-Babić vrstu priloga određuje prema tome kakvu službu vrše u odnosu na glagol. U mjesne tako svrstava one koji odgovaraju na pitanja *gdje, kamo, kuda, odakle/otkuda, dokle/dokud*. Razlike u značenju *gdje, kamo* i *kuda* tumači na sljedeći način: *Gdje* označava mjesto (na kojem mjestu), *kamo* - smjer (u koje mjesto), *kuda* - put (kojim putem). Priloge potom razvrstava prema kriteriju udaljenosti od sudionika komunikacijske situacije kako je prikazano u tablici. Radi kasnije usporedbe u tablici navodim samo priloge koji odgovaraju na pitanja *gdje, kamo* i *kuda*.

BLIŽE GOVORITELJU	BLIŽE SUGOVORITELJU	PODALJE OD GOVORITELJA I SUGOVORITELJA
ovdje, ovamo, ovuda	tu, tuda	ondje, onamo, onuda

Iz tablica je vidljivo kako je jedina razlika između dviju hrvatskih gramatika u tome što Težak-Babić ispušta prilog *tamo*. O mogućim uzrocima toga više riječi bit će kasnije.

Příruční mluvnické češtiny navodi kako prilozi mjesta (i punoznačni i zamjenički) odgovaraju na pitanja *kde, kudy, odkud, kam*. Ne diferencira ih prema udaljenosti što je razlika u odnosu na analizu u MČ. (Karlík 1995, 338) U tablici zamjenički mjesni prilozi razvrstani su kako ih navodi MČ (1986, 92) prema kriteriju udaljenosti od govornika. Za potrebe analize i usporedbe s hrvatskim sustavom iz popisa MČ izdvojila sam samo priloge koji odgovaraju na pitanja *gdje, kamo* i *kuda*.

	BLIZU GOVORNIKA	DALEKO OD GOVORNIKA
GDJE?	tady tadyhle tu tuhle zde	tam tamhle onde
KAMO?	sem semhle	tam onam
KUDA?	tudy tudyhle tadytudy tadyhletudy	tamtudy tamhletudy onudy onady

Iz tablice je vidljivo kako je, isto kao i kod zamjenica, čeških priloga mnogo više nego hrvatskih pri čemu je ta razlika naglašenija kod priloga koji izražavaju lokaciju (odgovaraju na pitanje *gdje*) i onih koji izražavaju smjer kretanja (odgovaraju na pitanje *kamo*). Među prilozima češkog jezika mnogo je varijanti što budi ista pitanja kao i kod zamjenica: Je li sustav zaista dvočlan ili se može podijeliti na više razina? Jesu li oblici koji određuju pojedinu razinu potpuni sinonimi ili pojedine varijante izražavaju neka posebna značenja? Kako modifikacija forme priloga utječe na prostornu udaljenost koju izriče? Odgovore na barem neka od tih pitanja pokušala sam pronaći u rječnicima češkog jezika.

Sljedeće tri tablice sadrže priloge koji odgovaraju na pitanja *gdje*, *kamo* i *kuda*. Preuzeti su iz PSJČ, a razvrstani prema razinama udaljenosti koje izriču i prema stilističkim razlikama. Nakon svake tablice analizirani su problematični oblici te oni čije se definicije u SSJČ i SSČ u bitnome razlikuju od definicija u PSJČ.

GDJE?

STANDARD	OPĆEČEŠKI	NARJEČNO	ZASTARJELO
tady tu	tadyhle tadydle tadydlečky tadyhlenc tadyhlenonc tadykle tadlek	tadykle tadlek	tadyk
tuhle	tuhlen tuhlenc tuhlec tuhlenonc	tuhlečky tuhlenon	
zde			
tam tamhle	támhle támle tamhlenc tamhlec támdle tamhlenky támlečky		tamo
onde			

Prikaz u tablici predočuje tročlani sustav s osnovnim oblicima *tady* = *tu* = *tuhle* = *zde*; *tam* = *tamhle*; *onde*. Prilozima s komponentom *-hle* (*tadyhle*, *tuhle* i *tamhle*) SSJČ pridaje i određujuću funkciju, no prema kriteriju daljine ne razlikuje ih od sinonimnih oblika. SSČ distalnom prilogu *tamhle*, uz određujuću funkciju pridaje i značenje manje udaljenosti od *tam*:
tamhle = pokazuje na mjesto ne previše udaljeno od govornika²¹

²¹ ukazuje na místo nepříteliš vzdálené od mluvčího dané promluvy

Također SSČ uopće ne spominje prilog *onde*. Prikaz dobiven podacima iz tog najmlađeg rječnika izgledao bi ovako:

tady = tadyhle = tu = tuhle = zde

tamhle

tam

Bio bi, dakle, isto kao onaj temeljen na PSJČ, tročlan, no s novim osnovnim oblikom - *tamhle* koji se ne referira na mjesta udaljena od govornika i sugovornika (kao *onde*), nego na mjesta bliže od onih određenih prilogom *tam*.

KAMO?

STANDARD	OPĆEČEŠKI	NARJEČNO	ZASTARJELO
sem	semhle	semhlen semdlec	
tam	támhle támle tamhlenc tamhleč támdle tamhlenky támlečky		tamo
onam			onamo

Priloge koji izriču cilj kretanja PSJČ prikazuje također u tročlanom sustavu. Kao i kod prikaza mjesta sustav u SSČ drukčiji je, u njemu nema priloga *onam*. Sustav prema SSČ izgleda ovako:

sem

tamhle

tam

KUDA?

STANDARD	OPĆEČEŠKI
tudyhle	tudyhlenon tudyma tudymato tudyto
tudy	
tamtudy	tamtudyma tamhletudy
onudy onady	

Tablica za put kretanja ponešto je drukčija od prethodnih dviju jer PSJČ prilog *tudyhle* prema udaljenosti razlikuje od *tudy* (tím místem) čime se sustav proksimalnih priloga cijepa na dva osnovna: *tudy* i *tudyhle*. Nasuprot tome SSČ ove priloge prostorno ne razlikuje, ali zato složeni distal *tamhletudy*, baš kao i u prethodnim slučajevima, određuje poseban stupanj udaljenosti. Sustav prema SSČ izgledao bi ovako:

tudy = *tudyhle*

tamhletudy

tamtudy

Među prostornim priložima češkog jezika vidljivo je kako je sustav nekada bio tročlan. PSJČ za svaku od prostornih odrednica (mjesto, smjer, put) navodi 3 osnovna priloga - dva *t*-osnove i jedan *n*-osnove. Mnogo mlađi SSČ rječnik također navodi 3 osnovna priloga (*tady* - *tamhle* - *tam*), ali razlika je u tome što prilozima koji se pojavljuju kao novi među osnovnima (distalni prilozima s komponentom *-hle*: *tamhle*, *tamhletudy*) ne definiraju najveću udaljenost (kao što je to slučaj s priložima *n*-osnove poput *onde*) niti se definiraju kao udaljeni od govornika i sugovornika. Iako sustav ostaje tročlan, on nije *participant-based*, zato što se sva tri priloga određuju u odnosu prema govorniku, npr.:

tady = pokazuje na mjesto gdje se upravo nalazi govornik danog iskaza²²

tamhle = pokazuje na mjesto ne previše udaljeno od govornika danog iskaza²³

tam = pokazuje ili upućuje na mjesto udaljeno od govornika danog iskaza²⁴

Nadalje, prema SSČ, komponent *-hle* kod distalnih priloga očito utječe na udaljenost koju ti prilozima izražavaju (smanjuje udaljenost od govornika), dok kod proksimalnih priloga (*tadyhle*, *semhle*, *tudyhle*) ne utječe na udaljenost, već prilozima samo dodaje određujuću funkciju. Ne možemo sa sigurnošću reći koliko je osnovnih prostornih priloga u češkom jeziku (možda bismo i priloge poput *tadyhle* i *tudyhle* mogli prostorno razlikovati od *tady* i *tudy* od kojih su nastali), no sasvim sigurno možemo tvrditi kako je sustav temeljen prvenstveno na udaljenosti od govornika, nikako na tročlanoj podjeli lica u komunikacijskoj situaciji.

Nasuprot tome, hrvatski sustav u prvom redu svojom formom, a potom i značenjima upućuje na to da je *participant-based*. Ipak, postoje indicije za to da toj tvrdnji moramo pristupiti s oprezom te da ni taj sustav nije čvrst i nepromjenjiv. U sljedećem ću poglavlju to pokušati dokazati na primjeru medijalnih priloga *tamo*, *tamo* i *tuda* služeći se pritom razlikama u gramatikama i zaključcima do kojih je u svojim istraživanjima došla S. Kordić.

3.4.1. PRILOZI - TU, TAMO I TUDA

Kako sustav nije trom ni jednoznačno tročlan, spomenuto je već ranije kod definicije priloga *tamo*. Težak-Babić prilog *tamo* navodi ispod glavne tablice pišući kako je izuzet jer može značiti i *onamo* i *ondje*. Od prvotnog (sustavnog) *tamo* (s dinamičkim medijalnim značenjem smjera) kako ga opisuje gramatika E. Barić, značenje mu se proširilo te je postao sinoniman s prilogom *ondje* (sa statičkim distalnim značenjem) i prilogom *onamo* (s dinamičkim distalnim značenjem). Mijenja se poimanje udaljenosti: ili *tamo* može izricati i medijalnost i distalnost ili su te razine udaljenosti jedna drugoj bliže, no što se čini, a granica nije jasna. U tom se segmentu hrvatski tročlani sustav približava češkom dvočlanom.

O ostalim izazovima na koje nailazi prividna veća sustavnost hrvatskog jezika pisala je S. Kordić. (Kordić 2003) Mjesne priloge promatra prema kriteriju lokacije, smjera i puta. Najviše pozornosti posvetila je prilozima 1. skupine koji izriču mjesto - *ovdje*, *tu* i *ondje* jer se

---

²² ukazuje na mjesto, kde se právě nachází mluvčí dané promluvy

²³ ukazuje na mjesto nepřítliš vzdálené od mluvčího dané promluvy

²⁴ ukazuje nebo odkazuje na mjesto vzdálené od mluvčího dané promluvy

u jeziku pojavljuju najčešće. Zbog toga što ih iz jezika istiskuju drugi izrazi, priloge treće skupine (*ovuda, tuda, onuda*) Kordić spominje samo usput. Priloge 2. skupine (*ovamo, tamo, onamo*) problematizira u opozicijama prema priložima prve skupine.

Proučavajući nekoliko jezičnih korpusa, Kordić je nastojala odgonetnuti kakva je frekvencija pojavnosti pojedinih priloga u različitim jezičnim stilovima. Dolazi do zaključka da je općenito najfrekventniji medijalni prilog *tu* koji označava statičnost i upućuje na objekte blizu sugovornika - pripada među medijalne priloge. *Tu* se pojavljuje u svim proučavanim stilovima. U znanstvenim tekstovima češći su od njega *tamo* i *ovdje*, dok u proznim tekstovima i telefonskim razgovorima *tu* prevladava. Kordić razlikuje anaforičku i deiktičku upotrebu. Ne promatra *tu* samo kao mjesni prilog. Nekoliko puta napominje kako učestala upotreba tog priloga svjedoči o njegovoj neutralnosti i poprimanju značenja širih od spacijalnog. Ističe kako neutralnost pretpostavlja veću značenjsku prazninu i omogućava veću fleksibilnost ovog priloga pa on na sebe preuzima mnoga značenja - i deiktička - prostorna, ali i nedeiktička. Među deiktičkima to je najočitije kod korištenja *tu* u proksimalnom značenju, u izrazima gdje bismo prema sustavu očekivali *ovdje*. To je osobito vidljivo u razgovornom jeziku.

Ovdje je naglašeno deiktički proksimalni prilog čije značenje Ašić određuje u opoziciji prema drugim priložima (*ovdje* = ne *tamo*). (Ašić 2017,115) S druge strane *tu*, prema gramatikama medijalan, može označavati i blizinu govorniku - proksimalnost. U tom drugom slučaju *tu* je u odnosu na *ovdje* manje precizan. Ne mora određivati točno mjesto, već područje, približnu udaljenost kao u pr.: „Marija je u krevetu. Tu je i Pol. Sedi na stolici pored kreveta i čita novine“ (Ašić 116)

Kada se radi o nedeiktičkim upotrebama *tu*, a što je povezano s neutralnošću priloga, od svih priloga *tu* se upotrebljava najčešće. Njegov referent češće nego kod ostalih priloga mogu biti događaji, situacije i sl. Ašić detaljno analizira koje sve pragmatičke funkcije *tu* može ispunjavati. Navodi niz primjera od kojih ovdje spominjem samo neke: *tu* u značenju prisutnosti: Dobar dan, da li je *tu* Pol? (118), idiomatsko *tu* kao dio fraze *biti tu* u značenju dostupnosti: *Tu* sam za sve dodatne informacije. (121), idiomatsko *tu* kao dio fraze *biti tu* za izricanje uloge/svrhe: Učitelj je *tu* da obrazuje decu. (127) Značenje priloga *tu*, dakle, vrlo je raznoliko te nije usko vezano samo uz deiktičke i mjesne upotrebe.

Pokazali smo kako od triju priloga druge skupine (*tu, tamo, tuda*) relativno stabilno značenje ima jedino posljednji - *tuda*. Značenje *tu* u praksi ne može se ograničiti samo na medijalnost, već prelazi i u sferu proksimalnog, preklapajući se sa značenjem *ovdje*. S druge ga strane tlači prilog *tamo* koji od svog primarno dinamičkog značenja prelazi i u statičko.

Nadalje *tamo*, osim što nema isključivo značenje cilja kretanja, nije stabilan ni po pitanju udaljenosti - često se referira na objekte o kojima se može jednostavno reći da su udaljeni od govornika. Prilog *tuda* ne možemo zanemariti, ali moramo mu pristupati s oprezom zbog njegove slabe pojavnosti u jeziku. U proznim tekstovima istiskuju analitičke fraze sastavljene od pokaznih zamjenica i imenica u instrumentalu: *tim putem*, *onim putem* i sl. (Kordić 2003, 100)

Pokazali smo kako medijalna skupina priloga u hrvatskom jeziku nema očekivano sustavno značenje srednjeg stupnja udaljenosti te da je tročlana podjela deiktičkih prostornih priloga čvrsta kada se govori o formi, ali ne i kada se govori o upotrebi. Upotrebnost uzus pokazuje kako i hrvatski jezik teži jednostavnijem, dvočlanom, *speaker/distance-based* sustavu. Najvidljivije je to kod priloga *tamo* koji, osobito u govornom jeziku, vrlo snažno istiskuje prilog *ondje*.

3.5. ČESTICE *EVO*, *ETO*, *ENO*

Veća sustavnost hrvatskih deiktičkih riječi u odnosu na češke između ostalog vidljiva je i u očuvanju tročlanog sustava kod čestica *evo*, *eto* i *eno* što je jedinstvena *hrvatskosrpska* pojava unutar slavenskih jezika. (Kordić 1997, 183) Osim što su sačuvale oblik deiktičkih tročlanih sustava (*v-*, *t-*, *n-* osnove), i značenje ovih riječi itekako je ovisno o komunikacijskoj situaciji. Proučavanjem korpusa uglavnom pisanih tekstova Kordić donosi sljedeće zaključke: značenje ovih čestica izlazi iz deiktičkih okvira, nije vezano samo uz lice u komunikacijskoj situaciji. Često poprimaju značenje prezenta „dajem“ ili imperativa „uzmi“ zbog čega se puno češće pojavljuju u razgovornom jeziku te u dijaloškim formama pisanog jezika. Čestica *evo* prevladava, *eto* se najčešće koristi za izražavanje endoforičnih značenja, dok je *eno* najmanje frekventna (baš kao što je to slučaj i kod ostalih deiktičkih riječi *n-* osnove). (Kordić 1997, 192)

4. ZAKLJUČAK

Analiza prikaza deiktičkih riječi u hrvatskom i češkom jeziku pokazuje nekoliko važnih činjenica: i hrvatski i češki sustav deiktičkih riječi u pisanom jeziku pokazuju usmjerenost prema licima u komunikacijskoj situaciji. Pri tom hrvatski sustav tu tročlanost do danas čuva u različitim vrstama riječi: zamjenicama, priložima, česticama. Tročlanost češkog sustava vidljiva je u zastarjelim oblicima *n*- osnove koji se pojavljuju u gotovo svim analiziranim skupinama deiktičkih riječi, ali nisu više dio živog jezika, nego pripadaju arhaičnom, često i samo knjiškom sloju.

Sljedeća je sličnost između jezika što oba pokazuju tendenciju prijelaza na sustav temeljen na udaljenosti od govornika. U češkom je jeziku to očito u već spomenutom potpunom odbacivanju distalnih *n*- oblika, ali i u tome što se progresivni složeni oblici prema kriteriju udaljenosti definiraju ovisno o položaju govornika (nisu zamjena za stariji distalni oblik, već imaju ulogu medijala). Tendencija prijelaza na dvočlani sustav u hrvatskom je jeziku vidljiva kod skupine medijalnih riječi *t*- osnove. Značenje je tih riječi najšire, često (najočitije u slučaju priloga *tamo*) preuzimaju funkcije distala *n*- osnove.

Ne možemo sa sigurnošću odrediti koliko je osnovnih oblika u pojedinoj skupini riječi u češkom jeziku, važno je ipak uočiti neke pravilnosti: sufiks *-to* obilježje je pisanog, a *-hle* govorenog jezika. Kod distalnih oblika *-hle* naznačuje manju udaljenost od jednostavnog oblika od kojeg je nastao. Kod proksimalnih je oblika *-hle* signal za naglašenost ili preciznije smještanje objekta u prostoru, ali prema rječnicima ne pokazuje utjecaj na udaljenost. Kao sljedeći korak u istraživanju češke prostorne deikse nameće se upravo istraživanje ovog sufiksa u korpusima kako bi se utvrdilo ne utječe li na udaljenost i kod proksimalnih oblika.

Sljedeće pitanje koje se ovim radom nameće jest pitanje uzroka postepenog prijelaza na dvočlan sustav. U tom smislu rad doprinosi tvrdnjom kako se taj prijelaz u promatranim jezicima odvija na različite načine. Oba jezika teže sustavu orijentiranom prema govorniku, no češki jezik to postiže povećanim brojem oblika (cjepkanjem prostora na sve sitnije dijelove), a hrvatski proširenjem značenja već postojećih oblika.

5. LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1994. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zageb: Novi Liber
- Archer, Dawn i sur. 2012. *Pragmatics. An advanced resource book for students*. Abingdon: Routledge
- Ašić, Tijana. 2017. Spatial Deictic Expression in Serbian *ovde, tamo, tu; A New Approach*.
- Barić, Eugenija i sur. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga
- Bohnemeyer, John: *Deixis*.
<https://www.acsu.buffalo.edu/~jb77/deixis.pdf> (Pristup 7. 3. 2017.)
- Cairns, Barbara. 1991. Spatial Deixis, The Use of Spatial Co-ordinates in Spoken Language. *Working Papers* 38, 19-28
- Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 1997. Cambridge: Cambridge University Press
- Čermák, František i Petr Sgall. 1997. Výzkum mluvené češtiny: jeho situace a potřeby. *Slovo a slovesnost* 58 (1)
- Český národní korpus
<http://korpus.cz/>(Pristup 8. 3. 2017.)
- Dylgjeri, Ardita. 2013. Deixis in Modern Linguistics and Outside. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies* 2 (4), 87-96
- Fagard, Benjamin i Jean-Michel Fortis. 2010. *Deixis*
https://www.eva.mpg.de/lingua/conference/2010_summerschool/pdf/course_materials/Fortis_5.DEIXIS.pdf (pristup 5. 12. 2016.)
- Fasold, Ralph W. i John Connor-Linton (ur.) 2014. *An Introduction to Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge Univeristy Press
- Fillmore, Charles 1971. *Lectures on Deixis*
<http://www-personal.umich.edu/~jlawler/FillmoreDeixisLectures.pdf> (Pristup 20. 12. 2016.)
- Filipec, Jozef. 2005. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Prag: Academia
- Haspelmath, Martin. 1997. *From Space to Time, Temporal Adverbials in World's Languages*. München: Lincom Europa
- Havránek, B. (ur.) *Slovník spisovného jazyka českého*
<http://ssjc.ujc.cas.cz/> (Pristup 30. 5. 2017.)

- Hirschová, Milada. 2013. *Pragmatika v češtině*. Prag: Karolinum
- Huang, Yan. 2015. *The Oxford Dictionary of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press
- Karlík, Petr i sur. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Prag: Lidové noviny
- Kirtchuk, Pablo. 2005. Deixis as the Origin of Language. U: Monticelli D. i sur.: *Deixis: De l'énoncé a l'énonciation et vice versa*. Tartu: Presses Universitaires de Tartu (2) 324-336
- Komárek, Miroslav i Jan Petr. 1986. *Mluvnice češtiny 2*. Prag: Academia
- KordiĆ, Snježana. 1997. Prezantativi *evo, eto, eno*. *Slavia*, 66/2
- KordiĆ, Snježana. 2002. Predmetne pokazne zamjenice *OVAJ//TAJ/ONAJ*. U: KordiĆ S.: *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 67-88
- KordiĆ, Snježana. 2003. Prilozi *ovd(j)e/tu/ond(j)e, ovamo/tamo/onamo, ovuda/tuda/onuda*. *Južnoslavenski filolog* 59. Beograd
- Levinson, Stephen C. 1999. Deixis and Demonstratives. U: David Wilkins (ur.) *Manual for the 1999 Field Season*. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics 29-40
- Matthews, P. H. 2014. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press
- Plungjan, V. A. 2016. *Opća morfologija i gramatička semantika*. Uvod u problematiku. Zagreb: Srednja Europa
- Příruční slovník jazyka českého. Díl III. 1938. Prag: Školní nakladatelství
Díl VI. 1955. Prag: Státní pedagogické nakladatelství
Díl VII. 1957. Prag: Česká akademie věd a umění
- Šonje, Jure. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- Težak, S. i Stjepan Babić. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Widdowson, H. G. 1996. *Oxford Introductions to Language Study*. Oxford: Oxford University Press
- Yule, George. 2010. Definicija i pozadina pragmatike te deiksija i udaljenost. *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, Vol. 4 No. 4., 3-16
- Yule, George. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press

6. SAŽETAK

Kao univerzalna jezična kategorija, deiksa bila je predmetom proučavanja mnogih lingvističkih i ne samo lingvističkih istraživanja tijekom 20. i 21. stoljeća. Vrste deiktičkih izraza razlikuju se od jezika do jezika, no njihova je uloga u svima ista: povezati jezik i komunikacijsku situaciju *ovdje i sada*. Na izbor deiktičkih sredstava utječe položaj sudionika komunikacijske situacije čija tijela služe kako orijentiri. Dvije su osnovne vrste deiktičkih sustava: tzv. *speaker/distance-oriented* koji u obzir uzima samo govornika te *participant-based* koji u obzir uzima govornika, sugovornika i neprisutnu/udaljenu osobu.

Iako češki i hrvatski jezik pripadaju istoj jezičnoj skupini, kada govorimo o deiksi, između ovih dvaju sustava postoje značajne razlike i to osobito među zamjeničkim riječima. Namjera ovog rada bila je istaknuti glavne razlike između češke i hrvatske prostorne deikse. Analizom pokaznih zamjenica i zamjeničkih prostornih priloga u radu se kritički pristupa svrstavanju češkog jezika u dvočlani *speaker/distance-oriented*, a hrvatskog u *participant-based* sustav.

SHRNUTÍ

Jako univerzální lingvistická kategorie, deixe byla předmětem četných výzkumů v průběhu 20. a 21. století. Druhy deiktických prostředků se v různých jazycích liší. Všechny však existují ze stejného důvodu: propojit jazyk *ated' a tady* komunikační situaci. Výběr deiktických prostředků záleží na účastnících komunikační situace, jejichž těla jsou orientačními body. Rozlišujeme dva základní druhy deiktických systémů: tzv. *speaker/distance-oriented*, který zohledňuje jenom mluvčího a *participant-based*, který zohledňuje mluvčího, posluchače a nepřítomnou/vzdálenou osobu.

I když český a chorvatský jazyk patří do stejné jazykové skupiny, v deixi těchto jazyků jsou značné rozdíly, zejména mezi zájmennými slovy. Záměrem této práce je upozornit na hlavní odlišnosti mezi českou a chorvatskou prostorovou deixí. Analýzou ukazovacích zájmen a zájmenných prostorových předložek se problematizuje zařazení chorvatského jazyka do tříčlenného *participant-based* a českého do dvoučlenného *speaker/distance-oriented* systému.

ABSTRACT

Being a universal linguistic category, deixis has been in the focus of many linguistic and non linguistic researches throughout the 20th and 21st century. Types of deictic expressions (deictics) differ among languages, but their function remains the same: to relate language and the *here and now* speech acts. The selection of deictic expressions depends on the position of participants in the speech act whose bodies function as orientation points. There are two main types of deictic systems: speaker/distance-based, concerning the speaker only, and participant-based, concerning speaker, hearer and absent/distant person.

Even though Czech and Croatian belong to the same language group, as far as deixis is concerned, there are significant differences between the two systems, especially when it comes to pronominal words. The aim of this paper was to stress the main inequalities between Czech and Croatian space deictic systems. By analyzing deictic pronouns and pronominal space adverbs I have tried to look into the classification of the two languages as a three-parted speaker/distance-oriented and two-parted distance-based system respectively.